

ІСАЄНКО С.А.,

кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри іноземних мов,
Державний економіко-
технологічний університет
транспорту

ЯКОВЕНКО-ГЛУШЕНКОВА Є.В.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романських
мов Київського національного
лінгвістичного університету

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЯХ ЗАХОДУ ТА СХОДУ

У статті зроблена спроба прослідкувати еволюцію виховного ідеалу підростаючого покоління, методів виховання на основі аналізу, синтезу й узагальнення літературної та наукової спадщини зарубіжних філософів, педагогів.

Ключові слова: виховання, культура поведінки, підростаюче покоління.

В статье сделана попытка раскрыть эволюцию воспитательного идеала подрастающего поколения, методов воспитания на основе анализа, синтеза и обобщения литературного, а также научного наследия зарубежных философов, педагогов.

Ключевые слова: воспитание, культура поведения, подрастающее поколение.

The article deals with the evolution of the educating ideal of young generation and methods of education analyzed in literary and scientific texts of foreign philosophers and educational specialist.

Постановка проблеми. Питання формування культури поведінки підростаючого покоління, підготовки вчителів до виховної діяльності не є новими у педагогічній науці. Вони були об'єктами вивчення мислителів давніх часів, а також залишаються актуальними предметами дослідження і сьогодні.

Своєрідність підходів вчених різних часів до досліджуваної нами проблеми відображають особливості релігійних поглядів, політичного устрою та рівня економічного розвитку суспільства на різних етапах його еволюції.

Аналіз досліджень та публікацій. Аасама І., Бокшанін А.А., Васильєв Л.С., Кобзев А.І., Конрад Н.І., Матуліс Т.Н., Шеломенцев В.Н. розкрили у своїх роботах походження й еволюцію атрибутивного походження культури поведінки Заходу та Сходу у давній та середньовічний періоди на основі дослідження письмових пам'яток.

Значний внесок у розвиток теорії та практики про виховання у різні періоди зробили політики, філософи і педагоги Арістотель, Коменський Я.А., Монтень М., Монтессорі М., Марпо Ж., Піаже Ж., Роттердамського Е. та інші, наукові надбання яких проаналізовані у ході нашого дослідження.

Мета статті полягає в розкритті основних принципів та методів виховання підростаючого покоління на різних етапах розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на роботи сучасників, ми маємо можливість стверджувати, що письмові пам'ятки про те, як слід себе поводити у суспільстві з'явилися задовго до виникнення самого поняття «культура поведінки». Найдавніші роздуми про правила культури поведінки можна зустріти у часи до нашої ери в письмових пам'ятках Єгипту, Китаю, Індії, Японії, Греції, Риму. Вони нерозривно були пов'язані з релігійними переконаннями народів відповідних країн. Для філософів Античності виховання підростаючого покоління було виключно соціальним питанням.

Адже проблемам формування культури поведінки дітей значна увага приділялася у працях політичного характеру, найбільш відомими серед яких є «Держава» (Платон) та «Політика» (Арістотель).

Зокрема у працях Платона (428 або 427 до н. е. – 348 або 347 до н. е.) ми знаходимо посилення на залежність культури поведінки дітей від їх походження – приналежності до певного соціального класу, а устрій держави від рівня морального розвитку її громадян. З цього приводу мислитель зазначив, що кожному державному устрою відповідає духовний склад людини. Саме тому, за ствердженням античного філософа, життя у державі відповідає переважаючому характеру звичаїв її громадян [12].

У своєму трактаті «Політика» Арістотель (384 до н. е. – 322 до н. е.) наголосив на залежність завдання та методів формування культури поведінки дітей від форми державного устрою. З цього приводу він зазначив: «...ніщо так не робить закон, який приймають правителі, дієвим й корисним, як установлені звичаї і послух, коли до нього привчити громадян: коли йдеться про демократію, тоді треба прищепити послух до демократичних законів, коли ж мова про олігархію, - виховання має узгоджуватися з її законами. Адже невихованість бодай одного громадянина зачіпає і весь державний устрій» [1, 149].

Одним з найгрунтовніших досліджень особливостей формування культури поведінки дітей у країнах Сходу є історико-педагогічна робота Матуліса Т.Н. «Образовательные системы Востока и Запада в эпоху древности и средневековья (от глиняной таблички – к университету)» (2003). В основу виховної системи підростаючого покоління країн Близького Сходу, за ствердженням Матуліса Т.Н., лягли заповіді Талмуда, що набув значного поширення під час конституційного становлення (I – V ст. н. е.) держав даного регіону. Саме у цей

період на ідеях Священного писма будується теорія про те, що навчання вище дії. Адже воно спрямовує учня на свідомо правильні вчинки в той час, коли знання мають суто практичний характер, бо застосовуються на практиці. Мудрість як вершина цих знань визначається правильністю поведінки кожного. У своєму дослідженні виховної системи країн Давнього Сходу, спираючись на тлумачення Талмуда про те, що слова є прекрасними лише з вуст їх виконавця [9, 361], Матуліс Т.Н. наголошує на ролі особистості вчителя у процесі формування культури поведінки учнів на уроках та у позачасовій діяльності.

Для нашого дослідження особливо цікавою є робота Аасамаа І. «Як себе поводити» (1974). Вивчаючи витоки правил культури поведінки, першими підручниками у цій галузі автор називає такі середньовічні книги як «Манери за столом», «Дисципліна клерикаліс» (1204), за редакцією іспанця Петрус Альфонса. Дослідниця також зауважує, що у XIV – XVI ст. вперше з'явилася і отримала широке розповсюдження спеціальна література з правил культури поведінки, що призначалася для придворного оточення. Зокрема у 1558 р. в Італії вийшла друком книга Жіованні де ла Каза «Галатео, или Книга хороших манер» [3, 6].

Необхідно зауважити, що у добу Середньовіччя як і у період Античності питання виховання підростаючого покоління продовжувалось широко дискутувалися у трактатах філософського змісту. Саме тому про особливості методологічних засад формування культури поведінки дітей цього періоду ми можемо говорити з аналізу педагогічної спадщини мислителів.

Під час дослідження ми звернули увагу на творчість Роттердамського Е. (1496 - 1536), який один з перших підкреслив роль особистості вчителя у процесі виховання підростаючого покоління. Особливе місце у його спадщині займає «Книжица о приличии детских нравов», де упорядковані пра-

вила поведінки для дітей, а також методичні рекомендації щодо виховання дітей [6].

Значну увагу проблемам виховання підростаючого покоління у своїх філософських трактатах приділяв французький філософ Монтень М. (1533 - 1592). Він переконував у перевазі прикладу над повчанням у процесі формування культури поведінки дітей. З цього приводу у своєму есе «Про виховання» мислитель зазначив, що саме з прикладів випливають найбільш корисні філософські правила, за якими варто оцінювати вчинки людей [8].

Важливий внесок у розвиток педагогічної науки загалом і теорії формування культури поведінки дітей зокрема, як відомо, зробив Коменський Я.-А. (1592 - 1670). У своєму трактаті «Велика дидактика» видатний чеський педагог розробив дванадцятикомпонентну структуру культури поведінки особистості, що виражається у наступних прагненнях кожного: 1) існувати, тобто жити; 2) існувати впевнено, тобто володіти гідністю; 3) існувати осмислено, тобто проявляти себе у навколишньому світі; 4) існувати освічено, тобто розуміти пізнане; 5) існувати вільно, тобто бажати та вибирати те, що розуміється як добро, не бажати та заперечувати зло і, якщо є можливість, розпоряджатися усім самостійно; 6) існувати активно, тобто не прагнути розуміти несвідомо, а вибирати те, що розумієш; 7) володіти, або розпоряджатися багатьма речами; 8) користуватися усім, що маєш, але помірно; 9) водночас виділятися та бути гідним; 10) бути красномовним, передавати свої знання та турботи іншим; 11) користуватися прихильністю та подякою людей, які б цьому не заздрили, а вітали з можливістю жити спокійніше, приємніше та більш забезпечено; 12) користуватися прихильністю Бога заради внутрішнього задоволення та міцності свого щастя з Богом [10, 471]. Таким чином, основними показниками культури поведінки особистості, на

думку Коменського Я.-А., є свідомі дії людини, що відображають її гідні наміри сприяти гармонійному розвитку суспільства.

Своєрідність підходу англійського мислителя Локка Дж. (1632 - 1704) до питання формування культури поведінки дітей виражена у його теорії виховання «джентльмена». Так зокрема у своєму трактаті «О государственном правлении» (1690) серед основних рис культурної особистості Локк Дж. виділив такі вміння як вести справи та відчувати сором за власні неправильні вчинки. У своєму доробку філософ також приділив значну увагу методам формування культури поведінки, серед яких найбільш ефективними він назвав позитивний приклад, нагороду та покарання. З цього приводу Локк Дж. зазначив, що, якщо іноді вихователі і зловживають суворістю, то рідко воно буває саме зловживанням суворістю, адже природна схильність притягує у протилежний бік [5, 101].

Значний внесок у розвиток теорії виховання зробив французький мислитель Руссо Ж.-Ж. (1712 - 1778). У своєму філософсько-педагогічному трактаті «Юлії, або Новій Елоїзі» (1761) він описав модель сразкової культури поведінки дітей, згідно якої з ранніх літ їм необхідно засвоїти такий стиль і манери, що співпадали б з природною поведінкою людини та відображали б її моральний розвиток [13]. Глибоко гуманістичний підхід до питання формування культури поведінки дітей загалом та методів виховання підростаючого покоління зокрема ми знаходимо у трактаті Руссо Ж.-Ж. «Еміль, або про виховання» (1762), де автор засуджує покарання, ганьбу, підвищені вимоги до вихованців та порівняння їх з іншими. Мислитель наголошує на тому, що важливо не забороняти дитині того, від чого вона повинна утримуватися. На його думку, необхідно лише ставити вихованцеві перепони, без пояснень та роздумів; якщо дозволяти, то з першого слова, без прохань та умов [13, 325].

Важливо зауважити, що у низці творів педагогічного спрямування Песталоцці Й.-Г. (1746 - 1826) звертав увагу на формування культури поведінки дітей саме молодшого шкільного віку та дітей з бідних родин. Про це свідчать зміст його програми виховання та навчання дітей з бідних родин, представлений у трьох листах до п. М.Е.Ч. у 1777р та ідеї філософсько-виховного трактату «Лінград і Гертруда» (1781 - 87). Пріоритетним напрямком виховання швейцарський філософ визначив трудове виховання. Саме воно, за переконанням мислителя, забезпечує формування раціональності у підростаючого покоління. А це у свою чергу знаходить безпосереднє вираження у поведінці дітей [11].

У цей період у своїх трактатах видатний філософ Гегель Г.-В.-Ф. (1770 - 1831) звертав увагу на «нематеріальні» внутрішні механізми вчинків людини, тобто моральність. Єдину можливість їх реалізації німецький мислитель вбачав у упорядкованих правилах культури поведінки особистості [2].

Значний внесок у розвиток теорії виховання зробила Монтессорі М. (1870 - 1952). У низці науково-педагогічних творів вона неодноразово підкреслювала важливість вільного розвитку дитини як основу формування культури поведінки особистості. З цього приводу у своїй книзі «Метод научной педагогики, применяемый к детскому воспитанию в домах ребенка» італійський педагог зауважила, що душа нормальної людини удосконалюється шляхом вільного розвитку, в той час як покарання є лише репресивним засобом, і його використання може бути корисним лише для тих натур, які розвиваються у напрямку зла [7, 25]. Значну увагу у своїй педагогічній теорії та практиці Монтессорі М. приділяла проблемі підготовки вчителів до виховної діяльності з дітьми. Таку роботу вчена характеризувала як «живе мистецтво виховання», в основі якого лежить експеримент. Монтессорі М. зауважила, що необхідно розви-

вати у вчителів не механічну майстерність вченого, а «дух». Це сприяє не лише механічному засвоєнню технічних умінь необхідних для навчально-виховної діяльності, але й пробуджує у свідомості педагога інтерес до будь-яких проявів природи, що допоможе йому зрозуміти бажання та вчинки дитини [7, 13-14]. Адже саме учень, за твердженням вченої, вказує шлях до власного виховання, тобто у нього вчитель навчається вдосконалювати свою майстерність вихователя [7, 16].

Особливе значення для нашого дисертаційного дослідження має педагогічна спадщина Корчака Я. (1878 - 1942). Його послідовний аналіз питань виховання відображені у численних педагогічно-публіцистичних та літературних творів, найбільш відомими серед яких є «Сучасна школа» (1905), «Школа життя» (1907 - 1908), «Як любити дитину» (1919), «Право дитини на повагу» (1929), «Жартівлива педагогіка» (1939) та ін. Значним внеском у розвиток теорії формування культури поведінки школярів є проектування та реалізація польським педагогом системи організації життя дитячого колективу, де на основі стимулювання суспільної діяльності, розподілу обов'язків, механізмів моральних оцінок, нагород і покарань були створенні умови для розвитку культури та самооцінки особистості кожної дитини. У своєму творі «Як любити дитину» (1919) Корчак Я. переконував: «Не домагаймося того, щоб запобігти кожному вчинкові, щоб щоразу, коли дитина вагається, негайно вказувати їй правильний шлях, щоб при кожній втраті рівноваги відразу бігти з допомогою. Слід пам'ятати про те, що в момент сильної внутрішньої боротьби нас може не бути поряд. Хай вона грішить. Коли з пристрастями бореться ще слабка воля, хай вона зазнає поразки в боротьбі. Пам'ятаймо про те, що в сутичках із сумлінням буде тренуватися й зростати її моральний опір» [4, 441].

Досліджуючи питання підготовки вчителів до формування культури по-

ведінки школярів, ми звернули увагу на те, що у другій половині ХХ століття французькі педагоги почали інтенсивно нагромаджувати і поступово систематизувати теоретичний та експериментальний матеріал з цього питання. Це засвідчило про якісно новий підхід не лише до розуміння сутності, змісту та методів виховної роботи педагога, але і до його ролі у даному процесі. На нашу думку, яскравим прикладом такого підходу можуть виступати педагогічні теорії Ануна У., Віалю Ж., Генрі Н., Марпо Ж., Піаже Ж., Фотіно С., Шателя Є. та ін.

Так зокрема, підкреслюючи пріоритетну роль вчителя в організації виховного процесу та формуванні особистості учня, Піаже Ж. (1896 - 1980) у своїй науково-дослідній роботі «Куди прямує виховання» («Où va l'éducation?») зазначає, що становлення особистості – це не лише процес індивідуального розвитку учня, але і його постійна «робота» в колективі. Адже засвоєння системи суспільних цінностей, за словами автора, відбувається у безпосередньому спілкуванні між дітьми та дорослими, а також в середині дитячого колективу. Це і є умовою активізації власної позиції вихованця: «Що ж до відносин між дитиною та різними людьми її оточення, вони відіграють фундаментальну роль у формуванні моральних почуттів» [17, 93]. Роль викладача у виховному процесі, за твердженням Піаже Ж., полягає в організації таких відносин, в умовах яких учень може сформувати власну позицію до запропонованої йому системи суспільних цінностей. З цього приводу у своєму дослідженні «Психологія та педагогіка» («Psychologie et pédagogie») (1969) Піаже Ж. зазначає, що «виховання визначається двома умовами відносин: з одного боку – розвиток індивідууму; з іншого – соціальні, інтелектуальні та моральні цінності, за залучення до яких відповідає вихователь» [18, 199]. Говорячи про виховання особистості як про процес формування власного («авто-

номного») «я» вихованця та введення його в систему складних соціальних норм, автор дослідження також піднімає питання використання відповідних методів виховання. Французький психолог та педагог звертає нашу увагу на доцільність правильного вибору, комбінування методів організації виховного процесу, маневрування ними. Саме в цьому і виявляється, на його думку, професіоналізм вихователя: «Але що ж таке розкриття особистості? І особливо якими засобами збирається виховання його реалізовувати... Це розкриття не є метою жодних відомих форм виховання, навпаки, представляє вимогу протилежну до традиційної мети конформістського виховання» [17, 76].

Ідею необхідності підготовки педагогів до використання активних методів, а також імпровізації у процесі виховання ми знайшли у роботі Пакета С. «До питання практики відкритої педагогіки» («Vers une pratique de la pédagogie ouverte») (1976). У своєму дослідженні автор підкреслює: «Вочевидь, у відкритій педагогіці педагог не може працювати, послуговуючись заздалегідь поставленими завданнями. Його роль полягає передусім у створенні збагачуючого вихованців досвіду, допомагаючи їм потім аналізувати одержані знання, щоб вони змогли їх реалізувати» [16, 58].

Досить цікаву думку про роль викладача у виховному процесі ми знаходимо в роботі Ануна У. «Зрозуміти виховання» («Comprendre l'éducation») (1995). Сутність процесу виховання, за Ануном У., полягає у допомозі вихователя вихованцеві «віднайти себе у власній потенціальності», що пояснюється автором подвійною метою процесу виховання: «допомогти вихованцеві вибрати самому ту можливість, що співпадає з бажаною метою виховання, та допомогти її реалізувати» [14, 168]. На думку дослідника, у цьому і полягає зміст діяльності вчите-

ля з формування культури поведінки особистості. У процесі формування особистості учня роль вихователя, за ствердженням Ануна У., полягає у передачі вихованцю суб'єктивно трансформованої інформації з метою полегшити засвоювати знання, розкрити власні можливості та адаптуватися до системи суспільних зв'язків та соціальних цінностей, що, в свою чергу, знаходить безпосереднє вираження у ставленні другого до оточуючого середовища, тобто його життєвій позиції [14, 7].

Ідея «відкритої педагогіки» отримала своєрідний розвиток у роботі Марпо Ж. «Виховний процес» («Le processus éducatif») (2001). Вивчаючи питання організації виховної роботи, вчений переконує, що роль викладача у цьому процесі полягає у створенні таких ситуацій, в яких поведінка вихованця була б невимушеною, але заздалегідь передбачена вихователем. «Викладачеві доводиться працювати із авторською загадкою, як наслідок - він не знає, що отримає в результаті. Саме властива людині непередбачуваність викликає численні запитання професіоналів, поновлює гру в дійсності та авторизує [дає право на] існування різноманітних особистостей [ролей]», - підкреслює Марпо Ж. у своєму дослідженні «Виховний процес» [15, 178]. У даному випадку позитивний результат процесу виховання, на переконання автора, забезпечується лише за умови повного перевтілення вихователя, поведінка якого для вихованця є одночасно і прикладом, і директивою до дій.

Висновки. Таким чином з аналізу зарубіжних педагогічних і філософських теорій ми можемо зробити висновки про те, що питання виховання підростаючого покоління та підготовки вчителів до навчально-виховної діяльності отримали розвиток у творчій спадщині різного жанру прогресивних людей різних періодів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістотель Політика (пер. з давньогрец. та передмова О. Кислюка) - К.: Основи, 2000. - 239 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук в 4-х томах. Т.1 (под ред. Деборина А.). - М. - 1929. - 368 с.
3. Домострой Сильвестровского извода. Репринтное воспроизведение издания 1902. / под ред. М.Т. Максименко. К.: "Абрис", 1992. - 143 с.
4. Корчак Я. Дитя людське: Вибрані твори (Я Корчак пер.з польс; худож. В. Тукайло). - К.: Дух і літера, 2007. - 536 с.
5. Лок Дж. Избранные философские произведения: в 2-х томах / под ред. В. Козерун. - М., 1960. Т. 2 - 1960. - 532 с.
6. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского: открытие мира детства. Педагогическая система Хуана Луиса Вивебе: учеб. пособ. - М.: Народное образование, 1997. - 136 с.
7. Метод научной педагогики Марии Монтессори / сост и ред. проф. З.Н. Борисова, доц. Р.А. Семерникова. - К.: Ділова Україна, 1993. - 144 с.
8. Монтень М. Избранное: «Из опытов»; [перевод]. - М.: Сов. Россия, 1988. - 410 с.
9. Образовательные системы Востока и Запада в эпоху древности и средневековья (от глиняной таблички к университету): учеб. пособ. / под ред. Т.Н. Матулис. - [2-е изд., испр.]. - М.: Изд-во РУДН, 2003. - 531 с.
10. Педагогіка: хрестоматія / укл. А.І. Кузьмінський, В.А. Омеляненко. - К.: Знання Прес, 2003. - 620 с.
11. Пестолоцці Й.-Г. Вибрані педагогічні твори: у 2-х томах. - К.: Харків «Рад. школа», 1938.
12. Платон. Держава (пер.з давньогрец. Коваль. - К.: Основи, 2000. - 335 с.
13. Руссо Ж.Ж. Эмил или о воспитании // Педагогическое наследие / Я.А. Коменский, Дж. Лок, Ж.Ж. Руссо, И.-Г. Пестолоцци. - М.: Педагогика, 1988. - С. 199 - 296.
14. Hannoun H. Comprendre l'éducation. - Paris: Edition Hathan, 1995. - 248 p.
15. Marpeau J. Le processus éducatif. - 2-ème édition. - Paris: Edition eres, 2001. - 240 p.
16. Paquette C. Vers une pratique de la pédagogie ouverte . - Laval : Edition NHP, 1976. - 278 p.
17. Piaget J. Où va l'éducation? - Denoel / Gonthier, 1998. - 117 p.
18. Piaget J. Psychologie et pédagogie / J. Piaget. - Paris : Edition Denoel, 1969. - 270 p.